

נתינת כזית מצה לחברו על חשבון כזית ה'כור' שלו עצמו

חייל נמצא עם כמה מחבריו בעזה בפעילות בטחונית סודית, מנותק מסביבתו, במקום מסתור, עם כמה כזיתים של מצה. הנה אוכל הוא את הכזית מצה דאורייתא ויש לו עוד כזית לקיום הכורך דרבנן. האם יאכלנה ויקיים הדרבנן, או שיתן לחברו שאין לו כלל מצה, כדי שיקיים הדאורייתא?

חשבתי בזה כמה מחשבות מקופיא: במשנ"ב תרע"א, וכתב לגבי נרות חנוכה: "ואם יש לו שמן בצמצום על כל השמנה ימים ולחבירו אין לו כלום מוטב שידליק בכל לילה אחד ויתן גם לחבירו דהא מדינא א"צ אלא אחד כנ"ל ודוקא כשחבירו אינו מב"ב או שאינו סמוך על שולחנו אבל אם הוא מב"ב מוטב שיהיה הוא מהמהדרין".

ובמג"א תרנח, יב כתב: "אדם שיש לו אתרוג מיוחד ובעיר אחרת אין להם כלל מוטב שישלחנו לשם והוא יברך על של הקהל (מט"מ הג"ה במהרא"ק מ"צ)".

וכתב ע"ז בשו"ת רב פעלים (יו"ד ח"ב לה): "לדברי הגאון בית יעקב סי' קי"ד שהביא דבריו באליה רבא סי' תרנ"ח ס"ק י"ב, שכתב בשביל רבים דוקא יעשה כן, אבל בשביל יחיד לאו"

ואמנם שם הוא נושא של הידור מצוה מול זה שלחבירו אין כלל. ובנידו"ד הוא מצוה דרבנן שלו מול מצוה דאורייתא שלו. ומצד אחד, יש לו דין ערבות דאורייתא לדאוג לחברו. מצד שני, כך טען לי דודי הגרא"ש מאיר שליט"א, אם אין לחברו מצה, אזי הוא פטור מהמצוה כדין אנוס, ושוב אין לו דין ערבות. ואמנם אכתי יש לומר שחלק מענין הערבות, הוא גם לדאוג לספק את חפץ המצוה ליהודים ולא רק לערוב לו שיטלנו או יאכלנו.

והנה הובא בשם רבינו הגרי"ש אלישיב (תפילה כהלכתה עמוד נב) שמצוות חסד וביקור חולים דוחה מעלת ברוב עם. אך כל זה הוא רק בעניני מעלות. אך לכאורה לא מצינו שאדם צריך לוותר על דין דרבנן כדי שהשני יקיים דאורייתא.

ושו"מ שבשו"ת בצל החכמה ח"ג מ"ג כתב כך: ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' ל"ח) הורה במי שיש לו שני כזיתים מצה כזית לכל לילה ולחברו אין כלום, שיתן לחברו כזית א' שיוכל לקיים מצוה דאורייתא בליל ראשון, אף שע"ז יתבטל הוא בעצמו ממצות מצה בליל ב' שהוא מדרבנן ע"ש. ועיי' בס' דעת קדושים (הל' מזוזה סי' רצ"א סק"ב) מי שיש לו מזוזה בחדר שפטור ממזוזה והוא קבעה שם לשמירה נכון שישאילה למי שחייב במזוזה ואין לו, ואם יש לו מזוזה בחדר שחייבו במזוזה אינו אלא מספק כגון בחדר קטן וארוך (ר"ל שאין בו ד"א על ד"א בארוך ורוחב) לתי' התוס' דרך בפשע חברו אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירו הי' צד לומר דאף דקיי"ל דספק בדאורייתא מה"ת לחומרא י"ל שידחה הספק מפני הודאי כיון שלא פשע, וגם לתי' הב' שבתוס' דרך במצוה דרבים אומרים חטא בשביל שיזכה חבירו י"ל שמעליותא של ודאי על הספק עדיפא ממעליותא דרבים על דיחיד, אך אם אנוס פטור פשיטא שאין לדחות ספק בשבילו וע"ש עוד ובהגה שם. - ברור לפי"ז שאם יש לו מזוזה אחת יתירה ולחבירו אין מזוזה לקבוע בפתח חדרו המחוייב במזוזה, שהוא מחוייב להשאילה לחברו - אם יוצאין במזוזה שאולה עיי' דע"ק שם - או למוכרה לו כדי שיוכל לצאת יד"ח מצות מזוזה.

ואמנם ראיתי בשו"ת מחנה חיים (ח"א סוסי' כ"ט) נסתפק במי שיש לו ב' זיתים מצה משומרת אם יתן לחברו כזית א' והוא יצא בא', דחבירו שאין לו אנוס הוא ופטור וי"ל דלא שייך ערבות בכזה ע"ש בתחילת דבריו. מ"מ ביש לו כזית מצה יתר על הצריך לו גם לדידי' פשיטא שצריך לתת לו. ולדעת שאר אחרונים גם בזה צריך לתת כדי שיצאו שניהם יד"ח מעיקר הדין ואף שע"י כך יתבטל הוא עצמו מהידור מצוה, עכ"ד הבצל החכמה.

והנה התבוננתי בשו"ת מנחת אלעזר שציין לו הבצל החכמה הנ"ל, ושם עוסק הוא בדין חטא כדי שיזכה חברך, האם שייך בכה"ג. ולענ"ד יש לדון דכל דין זה שייך דוקא באיסורים, דאמר' חטא כדי שיזכה חברך, וכאשר נחטא בחטא קל כדי שהשני לא יחטא בחטא גדול יותר, הרי זה לא נחשב לחטא. משא"כ בקיום מצוה, שכל עניינה הוא שכאשר יהודי עושה מצוה, הוא מרויח, בחיוב ולא בשלילה, ומשתכר מכך. הרי כה"ג אכתי יש לדון האם כדאי לו ליהודי לוותר על מצוה מדרבנן ולהפסיד את שכרה, כדי שחבירו ישתכר במצוה גדולה יותר, במצוה דאורייתא. ולדבר זה לכא' אין פשיטות מהסוג' דחטא כדי שיזכה חברך.

ושוב הראוני דברי הראשל"צ בספרו ילקוט יוסף, הכותב כך בשם אביו זצ"ל: "מי שיש לו שני כזיתים, ולחבירו אין אפילו כזית אחת, מצוה שיאכל הוא כזית מצה, ויותר על כזית אפיקומן, ויתן לחבירו כזית אחת. ובכך כל אחד יזכה בברכת על אכילת מצה, ובקיום מצוה מן התורה. וינהגו כמו שפסק מרן בשלחן ערוך (בסימן תפב): מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית, מברך על אכילת מרור ואוכל, וכשגומר סעודתו מברך על אכילת מצה, ואוכל אותו הכזית ואינו טועם אחריו כלום. ואם יש לפניו שני אנשים, וכל אחד מהם מבקש ליתן לו הכזית לקיים המצוה, לא יחלקהו לשנים, אלא יתן כל הכזית לאחד מהם, ויוכל ליתן למי שגדול בחכמה ובמעשים וכיוצא בזה. ואם שניהם שוים יטיל גורל ביניהם. [חזון עובדיה חלק א' סימן מז. ובחזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד עה]."

&&&&

חזרת ים סוף לקדמותו

ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו (שמות יד, כו). יל"ע שהרי טבע המים שחוזרים אחרי עומדן למקום שהיו אמורים ללכת לקדמותו, ומדוע הוצרך לציווי ונס נוסף, לפיו המים ישובו לקדמותו וישטפו את המצרים.

וצ"ל דאכן ב' ניסים נעשו כאן. שבתחילה הים נהפך לחרבה וממילא המים צריכים להימשך ולעלות כלפי מעלה ולא להמשיך במסלולם. וכעת הוצרכו לנס נוסף, לבטל את הנס הקודם וליצור ים חדש, כפי שהיה מתחילה. והיינו שבקריעת ים סוף לא היה נס לזמן קצר, ושלאחר שעברו ישראל ממילא ישוב הים לאיתנו, אלא מציאות חדשה נעשתה כאן, שים סוף הולך בצורה של 'והמים להם חומה מימין ומשמאלם'. וכעת הוצרכו לנס נוסף, המבטל את הנס הקודם ומשיב את הים לצורתו הקודמת.

ושו"ר באוה"ח שעמד בזה ויישב בדרכים אחרות. אך המלבי"ם ז"ל פירש כנ"ל, וז"ל: "ויאמר ה' נטה ידך. כמו שבדבר ה' הוחק חק טבעי למים שירדו במורד, כן בעת קריעת ים סוף חק בם חוק אחר שיתיצבו כמו נד ושהתהום יצוף למעלה, ובשעה ההיא היה כן הטבע שלהם, וע"כ אמרו חז"ל שכל מימי בראשית נבקעו, כי בעת ההיא הוחק חק טבעי לכל מימי בראשית להבקע, וכשהיה צריך שישבו המים היה צריך לבטל חק זה החדש ולתת לים חוקו שיהיו מימיו מוגרים במורד, והיה זה נס שני שזה אל הנס הראשון, והיה צריך שנית נטית יד משה אשר הולך ה' לימינו זרוע תפארתו".

&&&&

הסיבה בזמן הכנסת המצה לפיו

הגר"ש גייסינגער זצ"ל מליקווד כתב שצריך להסב מיד כשמכניס את המצה לתוך פיו, דזה כבר נחשב תחילת האכילה, ואף אם לא יסב מיד ויאכל כזית אח"כ בהסיבה, לאו שפיר עבד, כיון דצריך לאכול הכזית ראשון בהסיבה, והביא ראיה מהא דקי"ל דאם אכל בריה של איסור לוקה אף אם הוא פחות מכזית, וכן אם אכל בריה י"א דנתחייב בברכה אחרונה אף אם הוא פחות מכזית. והרי הוא לועס המאכל קודם הבליעה ושוב אינה בריה, וע"כ דהאכילה נחשבת כבר משעה שמכניס את המאכל לפיו ואז הוא באמת בריה.

ולענ"ד יש לחלק, דכיון דא"א לאכול בריה בענין אחר אא"כ לועסו קודם, לכן כשהקפידו על בריה, הכוונה היתה על רגע הכנסתו לפיו. אמנם אכתי ליכא ראיה מוכחת שהלעיסה היא חלק מהאכילה עצמה.

ולדבריו נמצא שצריך לחשב את הלעיסה כחלק מזמן כדי אכ"פ, ולדבריו אף מרגע הכנסת המצה לפיו. והנה לענין האם באיסורים ובחיוב ברכה ראשונה אזלינן בטר שעת הלעיסה או שעת הבליעה, שו"ט בזה הפוסקים, עי' שו"ת הריב"ש סי' רפ"ח, שו"ת חת"ס או"ח קכ"ז, שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' ר"ג, מחצה"ש סי' תע"ה סק"ד ועוד רבים. אולם כבר האריך בזה הרא"צ רייכמן בקובץ בית אהרן וישראל (שנה כא גליון קכד) וטען בטו"ט דשאני אכילת מצה דהלעיסה אינה חלק מהאכילה, דשאני משאר איסורים דבעי' הנאת גרונו או הנאת מעיו, משא"כ הבולע מצה יצא, עי"ש בהרחבה. והג"ר שמואל אליעזר שטרן (בקובץ שערי הוראה ח"ב) הביא דהגרי"ש אלישיב הורה לו שצריך לחשב את זמן אכילת כא"פ דמצה משעת הלעיסה ואילו הגר"ח קניבסקי השיב לו דצריך לחשב משעת הבליעה ולא משעת הלעיסה.

אמנם שפיר י"ל כדברי הגר"ש גיסינגער זצ"ל, דסוכ"ס זאת צורת האכילה, והאכילה מתחילה מרגע הכנסת המאכל לפיו, ואף א"נ שמחשבים כדי אכ"פ מהלעיסה, מ"מ יש להסב כדרך האוכלים, המחשיבים את האכילה מרגע הכנסת המאכל לפיהם ומסיבים מרגע זה.

--שמואל ברוך גנוט